ei olnud täpsa võrevormi kujunemine, olenedes puht-topograafilisist tingimusist, võimalik. Seetõttu ei näe me siin täpsaid ruute, vaid püstkülikuid ning trapetseid ja teestik on sageli kõver. Kõverad uulid ei esine mitte üksi vanagermaani mail, vaid neid leidub ka idas ja kirdes (Tartu, Tallinna). Nad ei tähenda sugugi ebamäärast põhiplaani, vaid nende põhjus peitus aluspõhja omadusil ning ruumikitsusel, mis linnamüüride seespool — *intra muros* — valitses ja põhjustas vähemaid kõrvalekaldumusi sirgest ning kaarest. Seetõttu olid vanal võrevormil Tartus täpsate ruutude asemel püstkülikud ning trapetsikud, missugused muinasvormid on õgvendatult säilinud tänapäeva linnasüdame taru- ja jugusarastiku näol. Õgvendamine kaasus seejuures kuni XVIII s. lõpuni kestvate sagedate tuleõnnetusiga. Neid iseendast kurbi tõsiasju — kasutati sageli uulide õgvendamiseks. Võrdleme näiteks linna arhiivis olevaid linnaplaane EACT 9. V. 1772 ja 11. V. 1776, s. o. enne ja peale suurt 1775. a. palangut, siis on õgvendid märgatavad.

Ühtlasi on linnasüdame märgatav ahasteestik muinasvorm, mis tekkinud tol ajal, kui linnalises ümbruses valitses teissugune toiming. Nimelt oli keskaegne Tartu sulgasula — kindluslinn. Sellal kui tänapäeva linn = ava-asula ei tunne sulgust, oli keskaegse linna olemuseks müürest suletud, tornest kaitstud asula, mis ümbruskonda avanes vaid väravate kaudu (vt. joon. ajaloolise osa alul). Et kaitset inimmaterjaliga üldse võimaldada, ei võinud linn ulatuslik olla. Tugev kokkusurumine ja minimaalne piirijoon olid aluslikuks printsiibiks (138) ja nagu autor teises ühenduses (203) lähemalt on näidanud, oli ta (ühes ordulossi ja Toomilavaga, mida ümbritses ühine kindlustusvööde) piirjoone ja sõõrpiirjoone suhe vaid 2,9 : 2,6=1,11.

Et tolleaegne linn mitte maavalitseja asutamisakti nõiavitsa viipel üles ei kerkinud, seda ei kinnita mitte üksi aluspõhja rasked tingimused, mis aegamööda arenevat asustamist lubasid, vaid ka see, et ürgeline turuväli asus perifeerselt praeguse Laia uuli otsakohal, mis alul Sõja ja alles pärast Laia uuli nime kandis. Ja kui turuväli pärast siirdus praegusele Suurturule, kus oli nüüdse Kivisilla kohal teine sillakoht, ka siis asus ta ekstsentriliselt, kuna asula teine külg pole, nagu Leschnitz'iski, sarastuselt lõpuni kujundatud. Sellele vaatamata erineb ta normaalsest võreskeemist piklikkuse tõttu, mida tingib aluspõhi lammipoolme kitsuse näol Toomimäe ning jõe vahel, nagu Aacheniski, kus turuväli on serva-asendiga, ja nagu ka vanalinna pikiulatus Jakobi uuli suunas on aluspõhjast olenev. See näitab, et täiesti ekslik on väide, nagu esineks idasaksa koloniaallinnades täpsalt üks ja sama skeem. Selle asemel näeme igal pool olenevust tolleaegseist maastikutingimusist. Juba linna pearuumiku suhtes erinevad kolme tüüpi võrevormid:

1) lihtsa ruut-turuga: Viljandi, Templin, Teterow, Neubrandenburg, Pasewalk, Boizenburg;
2) raekoja ja kaubamajade kesksargse suurema turuväljaga: Poosen, Thorn, Mewe, Güstrow, Prenzlau, Sileesia linnad;
3) uuliturga: Tartu, Marienburg, Miitavi, Meemel, Königsberg, Danzig (168). Uuliturg on ka Neuteich'il Visla (Veikseli) deltas ja Neidenburg'il (62) (63).

Tartu on seega oma pearuumiku poolest uulituru tüübi esindaja; see tüüp algab Preisimaalt ja ulatub Leedu ning Läti kaudu Emajõeni. Pealegi on Suurturg uuliharguse sarnaselt kujunenud. Ta areneb kindlustatud jõesaare kohalt üle jõe siirduvast teest ja moodustab laiendi, mille põikseinami ees tõuseb raekoda, kus kõrvalasuvad uuliahendid viivad üks Lossi, teine Jaani uulile. Ses

Tartu, lk. 362